

Fogalmi és terminológiai zavar: az *Open Access* NEM „szabad hozzáférés”!

„A tudományos publikációkhoz való szabad hozzáférés magyarországi irodalmának bibliográfiája – SZABADBIBL v. 1.0” 2005. november 3-i dátummal jelent meg a hálón Koltay Tibor és Tóth Erika szerkesztésében.¹ Erről rövid, figyelemfelkeltő ismertető jelent meg a KIT – Könyvtár, Információ, Társadalom online hírlevél 2006. január 11-i számában „Bibliográfia a 'szabad hozzáférés' témájában” címmel.² A híryanagot még azon melegében, változatlan formában idézték a Creative Commons Magyarország levelezőlistáján.³ Dicsérendő a két szakember vállalkozása, és öröndetes, hogy a téma láthatóan visszhangra talál a legszűkebb szakmai körökben Magyarországon is túl. Ám – remélhetőleg még időben – szóvá kell tennem egy, a teljes kérdéskörre kiható terminológiai melléfogást.

Súlyosan téves a „szabad” hozzáférés használata „nyílt” hozzáférés értelmében. Ez távolról sem szörszálhasogatás, vagy játék a szavakkal; nem homousion-homoiusion kérdés, hiszen az eredeti angol nyelvi szakkörnyezetben a kialakult (vagy alakulóban lévő) terminológiák mögött pontosan körülhatárolt, történelmileg kialakult (vagy alakulóban lévő) koncepciók, fogalmak húzódnak meg. Mindez a magyarban is követendő, a magyar szakkifejezéseknek már *in statu nascendi* tükrözniük kell a mögöttes tartalmi eltéréseket és nűán-szokat, mivel a szabatosság hiánya, a laza szóhasználat a jelentésbeli különbségeket összezagyválja, és a továbbiakban tényleges károkat okoz.

A nyílt hozzáférés (*open access*) nem egyenlő a szabad hozzáféréssel (*free access*), annál általánosabb, ugyanakkor más szempontból specifikusabb. Specifikusabb, mivel csupán a kommunikáció egy fajtájára, a tudományos közlésre vonatkozik. Az angol *open access*, vagy immár közkeletű rövidítéssel: OA, a tudományos világ válasza – illetve válaszáinak kanalizált gyűjteménye – a szakirodalmi elérés 1990-es évekbeli ellehetetlenülésére. A nyílt hozzáférés gyűjtőfogalom, amely fő elemére, a cikkrepozitóriumok egységesítését megcélzó, szabvány jellegű *Open Archives Initiative*-ra építve simítja egybe a kutatói szférában életre hívott tucatnyi korábbi kezdeményezést. Az összesimulást éppenséggel egy, az *Open*

Society Institute által rendezett budapesti konferencia után 2002. február 14-én kiadott nyilatkozat vagy felhívás, a BOAI (*Budapest Open Access Initiative* = *Budapesti Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés*) fogalmazta meg, s a két következő nyilatkozat, a bethesdai (2003. június 20.) és a berlini (2003. október 22.) némi bővítéssel csupán megerősítette. (A *Bethesdai Nyilatkozat* például engedélyt ad származékos mű elkészítésére, illetve hangsúlyozza a cikk repositóriumban való elhelyezését a hosszú távú megőrzés érdekében.) A budapesti, bethesdai és berlini nyilatkozatot már együttesen *BBB definíciónak* (*BBB definition of open access*) is nevezik, amely elvi alapvetése az időközben mozgalommá izmosodó *open access*nek. (*Open Access Movement* vagy *OA Movement* – ez a származékos fogalom sem fordítható magyarrá a „szabad” szóval.)

Tény, hogy *Koltay Tibor* és *Tóth Erika* a *TMT* e számában és a weben közzétett összeállításának címében tetten érhető az *open access* szabatos megfogalmazása („tudományos publikációkhoz való szabad hozzáférés”), csak maga a definiált fogalom (nyílt hozzáférés) hiányzik – de nagyon – a címből... S nem csak a címből: a nyílt hozzáférés kifejezés egyetlenegyszer fordul elő a felvezetőben, azután már a *Bailey-féle bibliográfia* – amelynek címe: *Open Access Bibliography* – sem más, mint a „szabad hozzáférés irodalma”, s ez a szó-

használat válik egyeduralgokodóvá végig a szövegben. Kár, mert különben az összeállítás alapos és átfogó, s a kísérőszöveg is tömören, de érthetően vázolja az egyre fontosabbá váló jelenségegyüttest, amelyről idestova paradigmaként szólnak egyes friss tanulmányok.

A „szabad hozzáférés” generikus, csaknem teljesen kilúgozott fogalom, csupán akadálytalan, díjfizetés nélküli elérést jelent, további fölhasználásról, egyéb dolgokról nem árul el semmit. Az „open access”, a „nyílt hozzáférés” viszont magába foglal egy sor feltételt és szabályzót; a közlemény integritásának megtartása, a szabályos idézés köteleme stb. Tanulmányok, könyvek, írások tucatjai foglalkoznak a nyílt hozzáférés üzleti modelljeivel (OA business models) – magától értetődő, hogy ezek nem a „szabad hozzáférés” üzleti modelljei. Bevevett fogalom az OA-journal, a nyílt hozzáférésű folyóirat, amelynek elsőrendű gyűjtőhelye a svédországi Lundi Egyetem szerverén helyet kapott *Directory of Open Access Journals*, a DOAJ.⁴ Ez a korpusz sem írható le a „szabad hozzáféréssel” – csupán szűkebb halmaza ez a világszéles „szabad hozzáférésű” folyóiratoknak, ahol a szabad hozzáférés (free access) mellett a hálóvilágra kitalált jogi keretrendszert, a szerző által meghatározott ún. CC-korlátozást is megfogalmazták (Creative Commons = CC⁵). Az OA általában nem vonatkozik a tankönyvekre és monográfiákra – s itt ismét előugrik a különbség –, hiszen ezek a dokumentumok adott esetben, a kiadó vagy más jogtulajdonos jóvoltából, lehetnek „szabad hozzáférésűek”. A fogalom alá tartozik még a 2001-ben megalkotott *OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting)*, a metaadat-betakarítás szabványa, amely a repozitóriumokban, cikktárolókban való körkeresést teszi lehetővé. 2006. január 27-én bocsátották útjára a DOAJ társprojektjét, a nyílt hozzáférésű repozitóriumok mutatóját, a *Directory of Open Access Repositories*⁶ – OpenDOAR-t a Nottinghami Egyetem és a Lundi Egyetem közös vállalkozásában. Hasonló gyűjtés még a Southamptoni Egyetemen elérhető *Registry of Open Access Repositories (ROAR)*⁷, amely négy magyarországi OA-helyről tud – ezek azonban

mind egyetlen intézmény, a *Közép-európai Egyetem (CEU)* részegységei.

A „szabad hozzáférés” differenciálatlan használata nyelvészeti terminussal szólva interferenciát is okozhat és okoz. A szerzői jogi törvényben az eredeti angolszász fair use (USA: fair use; Egyesült Királyság: fair dealing) fogalmkörének hozzávetőleges megfeleltetésére a magyar jogi terminológiakodifikátorok (terminátorok?) kissé szerencsétlenül a „szabad felhasználás” fogalmát foglalták le. Ezzel a fogalommal bizony könnyedén interferál/keveredik a szabad hozzáférés. A Koltay-Tóth-féle webhelyről szóló, fent már említett KIT-híradás, amely „Bibliográfia a 'szabad hozzáférés' témájában” címmel felbukkant a Creative Commons (CC-Hungary) levelezőlistáján is, szépszámú levelet generált a szabad felhasználásról... Mindazonáltal persze helye van a kérdéskörnek egy copyrighttal foglalkozó vitafórumon, de tudni való, hogy szerzői jogi szempontból az OA számára a „szabad felhasználás” paragrafusai nem elégségesek; ehelyett a Creative Commons által körvonalazott, a felhasználás feltételeit négy szinten megjelenítő jogi kerethez kapcsolódik.

Jegyzetek

- ¹ SZABADBIBL v. 1.0:
<http://www.jfk.szie.hu/IKT/szabadbibl/szabadbibl.htm>
- ² KIT-hírlevél:
<http://www.gmconsulting.hu/inf/kit2006-2.htm>
- ³ Creative Commons Hungary levelezőlista:
cc-hungary@lists.mokk.bme.hu
- ⁴ Directory of Open Access Journals:
<http://www.doaj.org>
- ⁵ A CC-Magyarország honlapja:
<http://creativecommons.hu>
- ⁶ Directory of Open Access Repositories:
<http://www.opendoar.org>
- ⁷ Registry of Open Access Repositories:
<http://archives.eprints.org/index.php>

Bánhegyi Zsolt
(Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára)